

Raj Tamás:

ISTENNEVEK A BIBLIÁBAN

Október elején indult el az a bibliaiskola, amely a héber írások rejtelseibe hivatott bevezetni az érdeklődőket. Az előadásokat Raj Tamás, az ismert főrabbi és meghívott vendégei tartják. Az esemény különlegessége, hogy a hallgatók között szép számmal akadnak különböző keresztény felekezetekből érkezett érdeklődők is, akik a sok áttételes olvasmány után, autentikus forrásból is szeretnék megismerni az Ószövetség rabbinikus bibliaértelmezéseit. Az előadások értelemszerűen nem keresztény szemszögből közelítik meg a héber írások tartalmát, ennek ellenére bőven nyújtanak tanulni és okulni valót a téma iránt érdeklődőknek.

Az alábbiakban bepillantásképpen a bibliaiskola első óráinak vázlatából adunk közre néhány szemelvényt.

Az estek rendezője a Makkabi Kiadó

(Érdeklődni lehet a 267-8502-ös telefonszámon.)

Szeretnénk, ha a héber Bibliát és annak tanításait hallgatóink jobban megértenék és megszeretnék. Reméljük azt is, hogy felkelthetjük az érdeklődést a bibliai héber nyelv szépségei iránt. Az immár klasszikus új-héber költészet egyik legnagyobb alakja, Hájim Nahman Bialik ugyanis joggal vélte úgy, hogy aki a zsidó Szentírást csak fordításból ismeri, az olyan, mintha tulajdon édesanyját egy fátylon keresztül csókolná meg...

JHVH – a négybetűs istennév

„Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak Mindenható Istenként jelentem meg, ám JHVH nevemmel nem váltam ismertté számukra” – így nyilatkozik meg Isten Mózes előtt, amikor az egyiptomi szolgaságból való kiszabadítás történelmi feladatával bízta meg őt. Ahhoz azonban, hogy ennek a híres mondatnak a jelentését feltárjuk, a négy héber betű magyarázatát is meg kell lelnünk. Az itt szereplő négybetűs istennév (görög eredetű tudományos szóval a *tetra-grammaton*) értelmezése, noha szinte könyvtári irodalma van, a kabbalában és a bibliatudományban egyaránt számos eltérő véleményt váltott ki, és azt mindmáig a legnagyobb titok övezi. Nem véletlen, hogy a korai görög fordítás, a *Septuaginta* megtartotta eredeti alakját, csupán betűit írta át, ahogyan azt az imént mi is tettük.

Isten – a Bibliából tudjuk – az ősapáknak ígérte a későbbi Izrael országát, s ők töretlenül bíztak ebben az ígéretben, noha ők maguk egy talpalatnyi földet sem birtokoltak belőle. (Ábrahámnak még felesége sírhelyét is kemény pénzen kellett megvásárolnia.) Az ígéretet több száz év múltán, Mózes valósíthatta volna meg, ő azonban csalódottságának adott hangot, s erre szól válaszként az általunk idézett mondat. A JHVH egy olyan új fogalmat fejez ki, amely éppen ekkor keletkezett, s amelyben nem részesülhettek a bibliai ősapák: a történelmi ígéretet megvalósító, irgalmas és jóságos, az emberi történelmen uralkodó *Örökkévaló* fogalmát.

Az új fogalomhoz azonban szó is kellett, amely eladdig ismeretlen volt a héber szótárban. (Voltaképpen mindmáig hiányzik a héber nyelvben az örökkévaló szava.) Ezért mesterségesen alkották meg ezt az új szót Istenre. Három szót írtak egymás alá, s ezek betűit összevonták. (Mi ezt fonetikus átírásban tesszük.)

HJH = volt [ejtsd: hajá]

HVH = van [ejtsd: hove]

JHJH = lesz [ejtsd: jije]

Összevonva: JHVH = Örökkévaló

Csakhogy ezt az utóbbi szót nem lehet kimondani! (Voltaképpen innen ered, hogy a végtelen és láthatatlan Isten neve is kimondhatatlan!) Helyette legtöbbször egy másik, ugyancsak Istenre vonatkozó szót használunk: ADONÁJ, jelentése: Uram. (Ortodox zsidók még ezt sem mondják ki fölöslegesen, helyette inkább így szólnak: HASÉM = a Név, vagy egyszerűen összevonják a két szót: ADOSEM.)

Miután mintegy két évezreden át héberül csak mássalhangzókat írtak, az I. évezred végén létrejött a magánhangzó-jelölés, a „pontozás”. Ekkor a négy héber betű köré a kiejtendő szó magánhangzó jeleit rajzolták, hogy mindenki tudja, Adonájt kell olvasnia. Ám egyes teológusok ezt nem tudták, és egybeolvaszták

az Örökkévaló mássalhangzóit, az Uram héber szavának magánhangzóival, s így jött létre a vallásos zsidó által soha nem használt, értelmetlen JEHOVA elnevezés. Ez éppolyan tévedés, mintha a magyarban az Isten szó mássalhangzóit összekevernénk az Uram magánhangzóival, valahogy így: SuTaN. Ilyen értelmetlen sutaság a fent említett téves olvasat. Az Örökkévaló Istent jelölő négy héber betű azonban a szeretet Istenére, a történelem gondviselő Urára utal.

ELOHIM – az Istenség

A zsidó hagyomány szerint a héber Bibliában összesen 21 istennév található. Azért ilyen sok, mert Istent az ember nem ismerheti meg közvetlenül, csakis a mi világunkban megvalósuló tulajdonságai (attribútumai) által. Így olyan kifejezéseket használunk Istenre, amelyekkel életünkben is találkozunk, illetve amelyeket a mi tulajdonságainkkal egybevetve (azoknak mintegy ellentétéként) megfogalmazunk.

Így például: Örökkévaló (JHVH), Szent (Hakados), a Legfelsőbb (Eljon), Mindenható (Sadáj), az Irgalmas (Harachaman) stb. Sőt, a béke (salom) és az igazság (emet) héber szavai is jelölhetik a Világ Urát (Adon olám).

Az egyik leggyakoribb bibliai istennév, az Elohim, látszólag többes számban van, egyes számú alakja (Elóah) jóval ritkább. Csakhogy az Elohim nem egyszerű többes szám! Mellette ugyanis mindig egyes számú melléknév és ige található, például a Szentírás első mondatában: *Brésit bárá Elohim* – kezdetben teremtette Isten... (Ha mégis többes számú ige vagy melléknév szerepel mellette, úgy a szó nem az Egyistent, hanem a pogány isteneket vagy más hatalmasságokat, bírakat stb. jelenti.) *

Tudni illik, hogy a bibliai héber nyelvben a többes szám az elvont főnevek kifejezésére is szolgál, így például a *zekunim* öregséget, öregkort, a *neurim* pedig fiatalságot, ifjúkort jelent. A teremtéstörténetben a *meorot* szó hol világitótesteket, hol elvont (ónévként világosságot) fejez ki. Ezért az egyes számú alak (*Elóah*, melleleg az arab Allah rokona) Istent jelent, míg a „többes számú” Elohim helyes fordítása: *Istenség*.

A zsidó hagyomány szerint valahányszor a Bibliában az Elohim kifejezéssel találkozunk, mindig a természet Uráról, az igazságos törvényt megvalósító Istenről kell beszélnünk, míg a JHVH inkább az egyes ember és a történelem Gondviselőjét, a megbocsátás Istenét jelöli. (A Talmudban és a kabbalában ezt a *midat hadin* és a *midat harachamim*, az isteni törvény, illetve az isteni irgalom tulajdonságainak ellentétével határozzák meg.) Gondoljunk csak a papi (apai) áldásra, amelyben az Örökkévaló neve szerepel, míg a fiúkra és a lányokra külön elmondott (ugyancsak bibliai eredetű) szövegben az Istenség (Elohim). Amikor ugyanis arra kérjük Istent, hogy gyermekeinket bizonyos bibliai személyekhez hasonlóvá tegye, a fizikai (természeti) megvalósulásra gondolunk, áldást viszont a gondviselő Istentől kérünk rájuk.

Nem véletlen az sem, hogy a teremtéstörténetben végig az Elohim szó szerepel, mert ott a törvényekre épülő világ és a természet létrejöttéről olvashatunk. Az ember teremtéséről szóló részben viszont már mindkét istennevet (JHVH Elohim) együtt találjuk, hiszen az ember életében a törvény és a gondviselés már egyaránt nagy jelentőséggel bír.

E kétféle istennév gyakori és váltakozó előfordulása egyes tudósokat arra az elméletre vezette, hogy – úgymond – a Tórának több „forrása” lehetett. Julius Wellhausen evangélikus teológus az istennevek alapján nevezte el ezeket a feltételezett forrásokat „Jahvista”, illetve „Elohista kódexnek”. Ahol mindkét istennév szerepelt, az a rész a „Papi kódex” elnevezést nyerte. A bibliakritika később ezt továbbfejlesztette, elvégre nagy héber tudás sem kellett hozzá, elég volt megkeresni az istenneveket a héber Szentírásban, és hozzájuk elméletet gyártani. A „két teremtéstörténet” – úgymond – marxista értelmezésére is elegendőnek találták ezt a kis különbséget.

Végül szinte mind a 21 istennév felhasználásával Németországban kiadták az úgynevezett Szivárványbibliát, amelyben a feltételezett „források” más-más színnel lettek nyomtatva. Ám a látvány szépségén túl ez a módszer vajmi kevés igazolást nyert, különösen a Holt-tengeri tekercsek és egyéb újabb leletek, felfedezések tükrében.

SADÁJ – a Mindenható

Az egyik legérdekesebb és minden bizonnyal legősibb istennév. S egyúttal az egyik legismertebb is, hiszen a Sadáj felirat olvasható a vallásos zsidó otthonok ajtajaira szerelt kis doboz, a *mezusa* külső oldalán. Három héber betűből áll (sín, dalet, jod), ám a mezuzán néha – rövidítésként – csak az első betű, a sín látható.

Az ősi bibliai elnevezés egy ambivalens (ellentétes) értelmű héber igéből, a *sadad* gyökből ered. Ennek jelentése kettős: táplál és elpusztít, s ebből származik a *sadájim* (= emlő), illetve a *sod*, a megsemmisülés szava. Elvégre Isten hatalmát éppen az bizonyítja, hogy táplálni és pusztítani egyaránt képes, kinek-kinek a jutalmához vagy büntetéséhez képest. Sadáj tehát az erőt és a földöntúli hatalmat képviselő egyetlen Isten, aki igazságosan gyakorolja ezt a mérhetetlen képességét világunkban. Éppen ezért helyesen teszi a zsidó hagyomány, hogy a címünkben szereplő szót Mindenhatóként értelmezi. S a Szentírásban a Sadáj nevet valóban mind a két értelemben használjuk – hadd idézzünk ezekre egy-két jellemző példát.

Jesája és Joél próféták szinte azonos szavakkal hívják fel a figyelmet a gonoszok büntetésére, ha majd eljön a végső ítélet, az Örökkévaló nagy és félelmetes napja, amely (egy héber szójátékkal élve: *ksod misadáj javó*) „mint a pusztulás, úgy jön a Mindenhatótól”.

Ugyanakkor Jákob ősapánkat Izsák Sadáj áldásával bocsátja útjára: „a Mindenható Isten áldjon meg téged, szaporítson és sokasítson meg, hogy népek gyülekezete lehess” (Mózes I. könyve, 28. fejezet 3. vers). Sőt, noha – említettük már – a JHVH „az irgalom Istene”, Jákob mégsem az Örökkévaló, hanem Sadáj könyörületét kéri fiaira, amikor ők arra készülnek, hogy visszatérjenek Egyiptomba: „s a Mindenható Isten adjon nektek irgalmat” (ugyanott, 43. fejezet 14. vers).

Érdekes, hogy a bibliai Jób könyve, amelynek főhőse – az egyetemes emberi mondanivaló hangsúlyozása érdekében – nem zsidó, hanem egy híres keleti bölcs, előszeretettel használja a Sadáj istennevet. A név az egész Szentírásban negyvenhatszor fordul elő, s ennek több mint kétharmada, 31 előfordulás éppen Jób könyvéből való! Mindez azt bizonyítja, hogy a jutalmat és büntetést, védelmet és pusztulást igazságosan nyújtó Istent nem csupán a zsidóság, de minden ember Mindenható Urának tartjuk. Elvégre – ahogyan azt Jób szavaival állíthatjuk – „a Mindenható Isten nem téveszti el az igazságot”.

A ház védelmét és ezt az egyetemleges istenhitet hirdeti a házaink ajtófélfáin található kis doboz, a mezuzá, rajta a Mindenható Isten nevével. Az egyiptomi tizedik csapástól való megmenekülésre és a szolgaságból való szabadulásra emlékeztető tekercs belső oldalán a „Halljad Izrael” első két szakaszát olvashatjuk, a Sadáj szót pedig a külső oldalára írjuk. [...]

Már említettük korábban, hogy a Sadáj, a Mindenható Isten inkább az ősapák Istene volt, mert ők az ígéret teljesülésében nem részesültek, ezért az Örökkévaló, a történelem Ura csak Mózesnek nyilatkozott meg. Az égő (ám el nem hamvadó) csipkebokor jelenetében Mózes ugyanis megkérdi Istent: mit mondjak, ki küldött engem? Mire ezt a választ kapja: *eje aser eje!* – Mondd azt, hogy „Eje” (= a Leszek) küldött téged!

A héber nyelv jövő ideje a magyarban a jelen és a jövő időnek egyaránt megfelel, ezért aztán kétféleképp lehet (és szokás is) ezt a kinyilatkoztatást fordítani:

1. „Vagyok, aki vagyok” – ezt nem tudom elfogadni, mert Isten ilyen fölényes kijelentést nem tesz.
2. „Leszek, aki leszek” – ez viszont teljes bizonytalanságot takar, amit Isten ugyancsak nem kívánhat az embereknek üzeni.

Ezért aztán az én fordítási javaslatom a következő: „Vagyok, aki leszek” – Isten ugyanis azt adja e kijelentéssel Mózes tudtára, hogy az ígéret, amelyet az ősapáknak tett, most végre egészen bizonyosan megvalósul.

„És ők legyőzték azt (a sátánt) a Bárány véréért, és az ő bizonyágtételüknek beszédéért”